

Matti Apunen

Viesti Brian Sweeneyltä: Journalismikritiikki ja syyskuun 11. päivän opetukset

Syyskuun 11. päivän aamuna terroristit kaappasivat American Airlinesin lennon, jolla oli mukana myös Brian Sweeney -niminen matkustaja. Sweeney tajusi nopeasti, mitä oli tapahtumassa, ja hänen onnistui soittaa kotiin. Kotona ei ollut ketään, mutta puhelinvastaaja oli päällä. Siihen Sweeney jätti viimeisen viestinsä perheelleen: ”Olkaa onnellisia ja jatkakaa elämää. Tämä on käsky.”

Jälkikäteen arvioiden tämä yksityiskohta kosketti minua terroriuutisoinnin valtavassa virrassa eniten. Kirjoitin Brian Sweeneyn kohtalosta kolumnin muutama päivä iskujen jälkeen. Tunsinko manipuloivani huokealla tavalla lukijoiden tunteita? Sainko jutullani ihmiset ymmärtämään terrori-iskun syitä? Saiko juttuni ihmiset ajattelemaan, että terrorihyökkäyksen kostaminen olisi turhaa ja väärin?

Vastaus kaikkiin kysymyksiin on ei. Kirjoitin Brian Sweeneystä, koska hänen tarinaansa tiivistyivät ne ominaisuudet, jotka kriisin hetkellä ovat sankarillisimpia ja suurimpia. Tarkoitan täydellistä epäitsekkyyttä ja lähes käsittämätöntä rohkeutta vastaan syöksyvän kuoleman edessä.

Brian Sweeneyn opetus on pysyvää laatua. Vaikeassa tilanteessa ihmisten on annettava tilaa tunteille ja unohdettava omat pelot ja katkeruus. Kelpo ohjeita myös journalistille ja tutkijalle.

• • •

Syyskuun 11. päivän uutisointia on arvioitu Suomessa jo nyt enemmän kuin ehkä mitään muuta mediatapahtumaa. En ole aivan varma siitä, onko analyysi ollut kaikilta osin vaivan arvoista.

Kritiikin ydin on ollut siinä, että ensimmäisten hetkien uutisointi oli haja-

naista samojen asioiden sopertelua. Merkille pantavaa on kuitenkin se, että tähän soperteluun sisältyi suhteellisen vähän yksisilmäisyyttä, erittäin vähän täydellisiä ankoja ja tuskin lainkaan etnisiä tai uskonnollisia ennakkoluuloja.

Tiedotusvälineitä on syytetty korkeintaan spekuloinnista ja katastrofin mittasuhteiden liioittelusta. Tiedotusvälineet eivät spekuloineet World Trade Centerin torneissa kuolleiden lukumäärällä siksi, että enemmän kuolleita merkitsisi enemmän myytyjä lehden kappaleita tai enemmän katsojia televisio-ohjelmalle. Silloin kun uhrien määrä nousee näinkin suureksi, irtonumeromyynnin kannalta ei ole suurtakaan merkitystä sillä, onko luku kolme, neljä tai kuusi tuhatta.

Tiedotusvälineet spekuloiivat WTC:ssä kuolleiden lukumäärällä siksi, että se on tiedotusvälineiden ydintehtävä. Jos tarkkaa lukua ei ole olemassa tai saatavilla, tiedotusvälineiden velvollisuus on etsiä tiedonmuruja ja liimata näistä rippeistä jokin kokonaiskuvan tapainen. Tiedonmuruja ei pidä kuvitella kokonaisuudeksi, ei journalistisessa työprosessissa eikä sen kritiikissä.

Heikki Heikkilä ja Pär Landor esittävät tämän kirjan artikkelissaan ajatuksen journalistisesta automaattiohjauksesta, vuokaaviosta, jota kokeneet ja rutiinoituneet uutisorganisaatiot seuraavat suurissa uutistapahtumissa. He tarkoittavat journalistisia tottumuksia ja konventioita, jotka ohjaavat uutiskonetta ja tekevät ohjaussauvan hervottomaksi.

Heikkilä ja Landor ovat perimmiltään oikeassa. Autopilotti on olemassa, ja se on uutisorganisaation selviytymiskeino tilanteessa, jossa on vain vähän mahdollisuuksia pohtia vaihtoehtoisia strategioita. Journalismi toimi syyskuun 11. ja sitä seuranneina päivinä automaattiohjauksessa samasta syystä kuin autopilotti ohjaa lentokonetta kahden lentomajakan välillä. Se on taloudellisinta, enkä tarkoita taloudellisuudella voiton maksimointia vaan yleistä työekonomiaa. Hetkinä, jolloin sisäänvirtaavat tiedot ovat vähintäänkin epätäydellisiä, automaattiohjaus on rationaalinen ja koeteltu tapa pitää iso uutisorganisaatio reitillään.

Autopilotti ohjaa konetta ennalta laskettua reittiä, aina samoilla parametreillä, ja antaa kippareille aikaa hörppiä kahvia ja rupertella lentoemäntien kanssa. Jos olosuhteet muuttuvat merkitsevästi, käsiohjaus voi olla tarpeen.

Journalismissa käsiohjaus tarkoittaa poliittisen tasapainon ja piilomerkitysten tarkkailua, näkökulmien tuoreutta ja moninaisuutta. Terrori-iskujen tapauksessa olosuhteet muuttuivat muutamassa viikossa, kun kävi ilmeiseksi, että Yhdysvaltain johtama länsiliittouma valmisteli vastaiskua Afganistaniin. Käsiohjausta on se, että monet toimittajat ryhtyivät jo muutamia päiviä iskujen jälkeen vaatimaan, että Yhdysvallat ei saa ryhtyä kostoiskuun. Autopilotin

laskema reitti ei ole arvovapaa, mutta ei ole käsiohjauskaan. Vastaiskujournalismissa se nähtiin erityisen selvästi.

Itse asiassa Afganistan-operaatio olisi journalismin tutkimukselle paljon mielenkiintoisempi kohde kuin syyskuun 11. päivän tapahtumat. Myös loka-kuun jauhekirjeaalto, pernaruton pelko ja sen aiheuttamat reaktiot olisivat monisyisempiä tutkimuskohteita kuin terrori-iskun esiinnostamien toimituksellisten rutiinien analyysi.

Journalismikritiikillä on oma automaattiohjauksensa. Se lähtee siitä, että isot uutisorganisaatiot ovat lähtökohtaisesti valtakoneiston takana, tässä tapauksessa siis Yhdysvaltain poliittisen linjan takana. Tosiasiassa suomalaisia toimittajia täytyi pikemminkin muistuttaa siitä, että kansainvälisen oikeuden nojalla Yhdysvalloilla oli perusteet operaatioon Afganistanissa – kyseessä ei ollut kansainvälisen oikeuden loukkaus, jonka maailman valtaeliitti oli päättänyt hiljaisesti hyväksyä.

Kuka toimittajista kritisoi vastaiskun kritiikkiä? Miksi niin harvat muistivat mainita, että Afganistanissa ei nähty nälkää pommitusten vuoksi, vaan siksi, että ennätyksellinen kuivuus oli tuhonnut maan viljasadon? Miksi en muista kuulleen suomalaisten toimittajien raporteista, että Afganistanissa ihmiset pakenivat, koska he pelkäsivät, mutta eivät pommeja vaan talibanien mielivaltaa ja pakko-ottoja? Yksi paikalla käynyt suomalaistoimittaja myönsi viimeksi mainitun tosiasiaksi, mutta juttuunsa hänkään ei sitä kirjoittanut. Sen sijaan hän tuomitsi erittäin jyrkin sanoin länsiliittouman pommitukset ja piti niitä pahempina rikoksena kuin natsien keskitysleirejä.

Hyvä esimerkki kritiikin autopilotista on Tuomo Mörän erinomainen analyysi uutisankasta, jossa palestiinalaisten juhlintaa kuvannutta CNN:n uutisvideota syytettiin väärennökseksi. Halu nähdä CNN:n epäonnistuminen oli niin suurta, että uutisorganisaatio ja kommentaattorit hyökkäsivät syyttämään siitä petoksesta ja huonosta faktojen tarkastuksesta – ja unohtivat tarkastaa omat faktansa. CNN:n saaman maailmanlaajuisen syytetyöpyyn alkulähde oli epäluotettavin mahdollinen, internet-juuru.

Afganistan-analyyseissa tulisi ristivalottaa toimittajien asenteiden lisäksi myös tutkijoiden oma positio – olisi kai hupsua olettaa, että he tekevät työtään arvotyhjässä. Se, että tiedotusvälineet kritisoisivat kriitikoitaan, on oman hännän puremista. Siksi tutkijat tekisivät palveluksen kaikille ilmoittamalla oman positionsa käsiteltävänä olevaan kysymykseen, sikäli kuin se on mahdollista.

Journalismikritiikissä katsotaan helposti, että ”tunnepitoinen” kirjoittaminen on lähtökohtaisesti analyttisen tai hyveellisen viileyden vastakohta, siis hyvän journalismin vastakohta.

Minuutteja sen jälkeen kun lentokoneet olivat iskeytyneet World Trade Centeriin ja Pentagoniin, kiipesin Washingtonin Pennsylvania Avenuen poikkikadulla sijaitsevan talon katolle ja katselin Pentagonista nousevaa paksua, mustaa savua. Katolla oli joukko tavallisia amerikkalaisia, ja muistan vain sen, että kukaan ei sanonut mitään. Ei normaalia, tv-sarjoista tuttua taivastelua ja huokailua, ei kauhua eikä vihaa, vain tyrmäävä hämmästyks ja epävarmuus. Siinä päivänä olisi ollut suoranaista totuuden vääristelyä olla kirjoittamatta amerikkalaisten kollektiivisesta järkytyksestä, joka näkyi sillä hetkellä paljaalle silmälle yhtä hyvin kuin palavan kerosiin leimu Pentagonin raunioissa.

Olen samaa mieltä Mervi Pantin kanssa siitä, että journalismissa tuotetut tunteet voivat olla yhtä aitoja ja todellisia kuin ilman mediaa syntyneet emotionit. Pakotettu dramatiikka ja emotionaaliset ylilyönnit ovat asia erikseen. Ne ovat yksinkertaisesti huonoa journalismia.

Sanomalehtien volyyymi on niin laajaa, että siihen mahtuu – ja pitää mahtua – myös yhteisöllisen tunnetilan luotaus. Kollektiivisista tunteista syntyy se yhteiskunnallinen ja poliittinen paine, joka kohdistuu päätöksentekijöihin. Seuraavien päivien ja viikkojen poliittiset ratkaisut ovat paljolti kiinni tästä tunnetilasta.

Myöhempien mediakriitikkojen esittämää ”uskonnollis-mystistä tunnelmaa” en havainnut missään, en Washingtonin kaduilla enkä lehtien artikkeleissa. Viittaukset ”helvettiin”, ”ihmeisiin” tai ”tuomiopäivään” ovat kirjallisia kielikuvia, tiiviydessään käytännöllisiä ja värikkyydessään käyttökelpoisia.

Puhe ”uskonnollis-mystisyydestä” perustuu yksinkertaistettuun ajattelumalliin Yhdysvaltain oletetusta uskonnollisesta ilmapiiristä. Siinä sivuutetaan totaalisesti se seikka, että Yhdysvallat ei ole yhtenäiskulttuuri, sosiaalinen monoliitti, jossa tv-saarnaajien tai kiihkoilijoiden maailmankuva olisi millään lailla hallitseva tai edes relevantti.

Uskonnollisten sävyjen lisäksi journalismikritiikin tarkkailuluokalla on aina patrioottisuus. Sekin esitetään yksioikaisesti, ikään kuin patrioottisuus olisi jonkinlaista kollektiivista tyhmyyttä tai harkitsemattomuutta, este rationaalille harkinnalle ja analyttisyyden vastakohta. Patrioottisuus on yhtä aikaa hyökkäyksen kohteeksi joutuneen yhteisön puolustautumismekanismi ja poliittinen työkalu. Vaikeasti käsitettävän onnettomuuden kohteeksi joutuneet

ihmiset hakevat aina tukea jostain, ja silloin patriotismi on käyttökelpoinen kollektiivinen terapian muoto, koska se painottaa yhteisyyden voimaa. Ja patriotismi on poliittisen demagogian arvokkain työkalu, mutta olisi lapsellista kuitata se vain osoituksena laajalle levinneestä typeryydestä.

Heti terrori-iskun jälkeen seurasin lähes kolmen viikon ajan amerikkalaisia tiedotusvälineitä eri puolilla Yhdysvaltoja. On hämmästyttävää, kuinka vähän niissä näkyi merkkejä aidosta kansalliskiihkosta tai vihan lietsonnasta. Satunnainen väkivalta Amerikan islamilaista kansanosaa vastaan uutisoitiin näkyvästi, ja teot tuomittiin lähes jäännöksettömästi. Tässä kohdin ero esimerkiksi Oklahoman pommi-iskun uutisointiin oli ratkaiseva. Silloin ”arabit” syyllistettiin julkisesti ilman oikeastaan minkäänlaista näyttöä. Nyt tätä erhettä varrottiin huolellisesti, senkin jälkeen kun terroristiryhmän henkilöllisyys ja kansallisuus oli selvitetty.

Journalismin kriitikot eivät juurikaan ole kiinnittäneet huomiota siihen, että monissa iskujen jälkeisissä kommenteissa Yhdysvaltain hallitus kuvattiin yhden miehen show’ksi, jossa hallinnon tason määrittelee presidentin älyllinen kapasiteetti. Tämä on järjestyttävää asiantuntemattomuutta ja vähättelyä. Vain muutamissa jutuissa pohdittiin, sitä mikä oli Colin Powellin rooli kriisin ratkaisevina hetkinä, tai Condoleezza Ricen, tai Dick Cheneyyn, tai Paul Wolfowitzin, tai Yhdysvaltain kongressin. Donald Rumsfeld tunnistettiin arkkityyppisenä haukkana, ja hän nousi esiin, koska hän palveli stereotyyppisen yleistyksen tarvetta.

Yhdysvaltain poliittisesta järjestelmästä kirjoitetaan enemmän kuin mistään muusta, myös täydellistä palturia. Journalismikritiikkiin pitäisi kuulua olennaisesti myös silkan asiantuntemattomuuden paljastaminen, ei pelkkä ideologisten rutiinien hahmotus.

• • •

Autopilotti sanoo: ”Ihmisten sankaruuden esittäminen on kyynistä mäsäilyä.” Lennonjohto vastaa: ”Paljon kyynisempää on olla tunnistamatta sankaruutta.”

Itse en ole pahoillani siitä, että terrori-iskujen sankarit saivat palstatilaa. Enemmän olen pahoillani siitä, että suomalaiset tiedotusvälineet olivat hiukan hitaita huomaamaan esimerkiksi sen suvereenin, järkähtämättömän tavan, jolla New Yorkin pormestari Rudy Giuliani johti pelastustöitä, väsymättä ja horjumatta, empaattisesti mutta syyllistymättä poliittiseen populismiin.

”Jatkakaa elämää”, oli myös Rudy Giulianin ohje tavallisille newyorki-

laisille heti terrori-iskun jälkeen. Ei uhoa, ei vihaa, vain vakuutus siitä että New York rakentaa uudelleen ja palaa normaaliin elämään.

Siinä on kahdessa sanassa viileä, analyttinen toimintaohje. Se on täydellinen ja rationaalinen tilannearvio annettuna maksimaalisen epävarmassa tilanteessa, jossa vaihtoehdot velloivat hetken markkinahäiriöstä kolmanteen maailmansotaan.

Matti Apunen on Aamulehden päätoimittaja.